

Levensechte leugens? Moslimvrees en allochtonenangst in de media

Theo Meder

We have to accept that fact can become narrative and narrative can become fact.
(Linda Dégh 1995:261)

Samenvatting

Gebeurtenissen brengen verhalen voort. Maar ook het omgekeerde gebeurt vaker dan men denkt: verhalen brengen gebeurtenissen voort, bijvoorbeeld doordat iemand een verhaal gebruikt als een script om naar te handelen. Onderzoekers van volksverhalen gebruiken hiervoor het begrip ostension. Het komt ook voor dat mensen zich bepaalde verhaalscenario's toe-eigenen, waardoor het verhaal een 'persoonlijke beleving' wordt. In zulke gevallen wordt gesproken van proto-ostension. Een voorbeeld hiervan zijn de verzonden verhalen over groepsverkrachtingen door allochtonen waarmee drie pubermeisjes in 2002 het nieuws haalden. We constateren de laatste tijd een toename van het aantal moderne sagen waarin gewelddadige allochtonen en moslims een rol spelen. Alhoewel veel verhalen niet waar zijn, vervullen ze een exemplarische functie. De allochtoon en de moslim worden geportretteerd als 'De Ander': de gevaarlijke buitenstaander.

Zowel in de journalistiek als in de traditionele volkskunde wordt vaak een scherp onderscheid gemaakt tussen werkelijkheid en volksverhalen. Ze worden als *Wahrheit* en *Dichtung* veelvuldig als twee losse entiteiten behandeld. Zeker als men bij (volks)verhalen primair denkt aan sprookjes of moppen, dan associeert men dat met fictie – die weliswaar verwijst naar enige werkelijkheid in verleden of heden, maar die geen werkelijkheid is (geweest). Bij traditionele sagen en moderne sagen – de laatste worden in Nederland ook wel stadssagen, broodje-aapverhalen of *urban legends* genoemd – ligt de relatie met de werkelijkheid al wat gecompliceerder. Maar ook hier is voor veel journalisten en verhaalonderzoekers de grens toch vrij duidelijk: een broodje-aapverhaal is in essentie *niet waar*, ook al worden de verhalen door het publiek regelmatig voor waar gehouden.

Vanuit de hoek van de antropologie en de moderne etnologie wordt de schijn tegenstelling tussen *waar* en *niet waar* echter al enige tijd gerelativeerd. Sommige sterke verhalen blijken toch waar te zijn, en bepaalde broodje-aapverhalen hebben tenminste een kern van waarheid. De sterke verhalen kunnen nauw verbonden zijn met de werkelijkheid, en veel verhalen worden in elk geval *niet zonder reden* als werkelijk ervaren. Denk daarbij ook aan het schemergebied waarbij sagen overgaan in geruchten en roddels. De werkelijkheid is omgekeerd soms ook weer nauw verbonden met verhalen. Niet alleen worden feiten in de werkelijkheid soms vanuit een bestaande verhaaltraditie geïnterpreteerd (Venbrux & Meder 1995 en Meder & Venbrux 1996), maar meer dan eens vormen verhalen ook de inspiratiebron voor gedrag of actie in de werkelijkheid. Niet voor niets stelt verhaalonderzoeker Bill

Ellis enigszins provocerend: 'Legends are not folk literature but folk *behavior*' (Ellis 2001: 10). En vandaar dat het motto hier een citaat is van de antropologische verhaalonderzoekster Linda Dégh (1995:261): 'We have to accept that fact can become narrative and narrative can become fact.'

Ostension

Zowel Dégh als Ellis hebben voor hun onderzoek op het snijpunt van sagen en werkelijkheid gebruik gemaakt van het begrip *ostension*, dat oorspronkelijk afkomstig is uit de taal filosofie. In de antropologie en etnologie wordt onder *ostension* het volgende verstaan: het vóórkomen van gebeurtenissen in het werkelijke leven zoals ze voorkomen in sagen. Het gaat dus om levensechte actie, geïnspireerd door verhalen. Of, zoals Ellis het definieert, om 'dramatic extension into real life' (Ellis 2001:41). Het is niet *vertellen* en ook niet bewust *acteren* zoals dat op het toneel gebeurt. Het is de min of meer bewuste of onbewuste navolging (imitatie, naspelen, meespelen) van verhaalscenario's. Het gaat kort gezegd om 'legends we live' (de ondertitel van Ellis 2001). Feiten die fictie weerspiegelen: 'Real-life action guided by pre-existing legend'.¹ Een Amerikaans voorbeeld is het verschijnen van vergiftigd snoepgoed en appels met scheermesjes erin tijdens Halloween, *nadat* er allerlei horrorverhalen de ronde deden. Deze feiten zaaiden op hun beurt weer angst en genereerden weer verhalen.

Want het omgekeerde gebeurt natuurlijk ook, maar dat kan als de *normale* gang van zaken worden beschouwd: gebeurtenissen brengen verhalen voort. De boude stelling van Ellis (2001:164) luidt echter: 'Events provoke stories; but it is far more likely that stories provoke events.' De focus van Dégh en Ellis ligt steeds op de sage, maar dan vaak wel in de breedste zin van het woord: sterke verhalen uit alle denkbare media, horrorverhalen van allerlei herkomst, geruchten, enzovoort.

Naast *ostension* worden er nog drie extra subcategorieën onderscheiden. De verschillen zijn soms behoorlijk subtiel, maar de categorieën onderscheiden – kort en simpel gezegd – het serieus naspelen van verhalen van de 'grap', de 'leugen' en de 'vergissing' (op basis van bestaande verhalen). Nemen we als voorbeeld het broodje-aapverhaal van het scheermesje in de After Eight (Portnoy 1992:103):

Ostension. Als een maniak naar aanleiding van de horrorverhalen daadwerkelijk scheermesjes in de After Eight gaat stoppen om mensen te verwonden (of de fabrikant af te persen); dan heet dat *ostension*. Daarnaast onderscheiden we dan:

1. **Pseudo-ostension.** Hiervan is sprake als er een grap wordt uitgehaald waarbij een sage of sageachtig verhaal wordt nagespeeld. Het verschil met *ostension* is dus dat het hier om een bewuste *boax* of *practical joke* gaat, om een ander voor de gek te houden. Als iemand een

grap uithaalt en een scheermesje in een After Eight stopt en dit aan een ander laat zien om hem in de maling te nemen, dan heet dat *pseudo-ostension*.

2. **Proto-ostension.** In dit geval wordt een sage of sageachtig verhaal door een verteller getransformeerd tot een zelfbeleefde ikvertelling. Door een proces van toe-eigening wordt het (volks)verhaal dus een persoonlijk ervaringsverhaal. De verteller doet alsof het verhaal hem/haar echt overkomen is, niet zelden als een manier om aandacht te vragen. Als iemand liegt dat hij persoonlijk een keer een scheermesje in de After Eight heeft aangetroffen, dan heet dat *proto-ostension*.

3. **Quasi-ostension.** Hierbij gaat het om een misinterpretatie waarbij gewone gebeurtenissen per abuis worden aangezien voor sageachtige gebeurtenissen. Bestaande verhalen inspireren tot een sageachtige interpretatie van gewone feiten (Ellis 2001:162-163). Als een politieagent in een woning een doosje After Eight aantreft en een setje scheermesjes, zich daarbij het broodje-aapverhaal herinnert en aanneemt dat in het huis een maniak woont, dan heet dat *quasi-ostension*.

Tussen waarheidsvinding en 'krantensage'

De pers en andere nieuwsmedia hebben een maatschappelijke functie. Ze brengen dagelijks op basis van gebeurtenissen verhalen voort. Journalistieke basis voor een verhaal is de waarheidsvinding, en de centrale vraag is steeds: zijn de gebeurtenissen in het verhaal waar? Is het verhaal waar, dan wordt het gepubliceerd. Is het niet waar, dan wordt het verhaal aangepast, of niet gepubliceerd. Broodje-aapverhalen, verzinsels en leugenachtige verhalen zijn niet waar, en horen niet thuis in de krant. Toch komen ze er af en toe in (Gerndt 1995). Dé canard van *de Volkskrant* in 1996 was het verhaal van journalist Jan Haerynck over de ontvoering van een meisje uit Disneyland Parijs² – een klassieke *urban legend* die internationaal bekend staat als 'The Attempted Abduction'.³ Maar ook veel gebeurtenissen en verhalen die ergens tussen feit en fictie inzitten, komen in de krant. Niet alleen door fouten, maar ook omdat het niet anders kan. De essentie is immers juist die verwevenheid van verhalen met het dagelijkse leven en vice versa.

Verhalen zijn besmettelijk. Een verhaal wordt wel voorgesteld als een 'meme': een culturele eenheid die zich als een virus kan verspreiden en mensen kan infecteren met verhalen en handelingen (Ellis 2001:76 e.v.). Mensen kunnen ziek worden van verhalen en ze kunnen leiden tot massahysterie. Nog altijd bekend zijn de mediaverhalen over het witte busje met een kinderlokkende clown in Oude Pekela,⁴ evenals de verborgen sekskelders in een basisschool in Emmer-Compascuum. Grote opschudding veroorzaakten de verhalen over satanische kindermoordrituelen, die tijdens de Eper incestzaak werden verteld (De Visser 2002 en Pels 2002). In het laatste geval lijkt rond een reële incestpraktijk een steeds grotere sagenvorming te zijn ontstaan.

Regelmatig is er sprake van een incubatietijd en nieuwe besmettingshaarden. Na Disneyland Parijs in 1996 was de Efteling in 1998 aan de beurt voor het verhaal van 'The Attempted Abduction'.⁵ Vervolgens muteerde het verhaalvirus enigszins, en dook het in 2002 weer op: in juli in Delft en in oktober in Hengelo. Een kind wordt uit het ballenbad van IKEA ontvoerd, maar nog net op tijd door de moeder teruggevonden op het toilet – gedrogeerd, met afgeknipte haren en met andere kleren aan, klaar om meegenomen te worden.⁶ In de kranten die erover schrijven, wordt het gerucht overigens meteen afgedaan als broodje-aapverhaal.

Gebeurtenissen en verhalen circuleren, en komen vervolgens in de media terecht. De media zijn vehikels van verhalen: ze spelen een belangrijke rol als verspreiders. Daarbij kan nog een eigenaardig mechanisme optreden: het kan gebeuren dat mensen het broodje-aapverhaal in de krant onthouden, maar dat ze de debunking ervan in dezelfde krant meteen weer vergeten.⁷

Verder moet de impact van een verhaal in de media niet onderschat worden. De directe aanleiding voor de Eerste Golfoorlog was niet zozeer de invasie van Koeweit, maar een verhaal over schending van mensenrechten. Het betrof de huilende getuigenis voor een Amerikaanse Congrescommissie van een Koeweits meisje, dat vertelde hoe wrede en roofzuchtige Iraakse soldaten in Koeweit baby's uit de couveuses haalden en ze op de koude ziekenhuisvloer lieten sterven. Het verhaal sloot naadloos aan bij allerlei andere gruwelverhalen over andere oorlogen. En bij het vijandbeeld dat de Amerikanen toch al hadden van de Iraakse soldaten. Na afloop van de Eerste Golfoorlog stelde de Amerikaanse journalist John McArthur een onderzoek in naar dit horrorverhaal. Er bleek niets van waar: er waren geen baby's uit couveuses gehaald en gestorven. De huilende 'ooggetuige' bleek achteraf de dochter te zijn van de Koeweitse ambassadeur in de VS – het verhaal was verzonnen door het pr-bureau Hill & Knowlton en gesponsord door de kapitaalkrachtige lobby *Citizens for a Free Kuwait* (Van Ginneken 2000; Ellis 2001:237-238; Verkaik 2002; Burger 2003:39).

Omdat bepaalde verhalen zo goed aansluiten bij het wereldbeeld van luisteraars (journalisten inclusief), hechten ze zich des te gemakkelijker vast in het geheugen. Het narratieve stukje past perfect in de puzzel van de werkelijkheidsbeleving. Tegelijkertijd kunnen verhalen in de media allerlei gradaties van (on)waarheid bevatten. Een krant kan met gemak een 'krantensage' publiceren, of een leugen, of propaganda. Niet voor niets was de pers collectief veel achterdochtiger bij de informatie die de westerse strijdkrachten vrijgaven tijdens de Tweede Golfoorlog. Meteen bij het uitbreken ervan was de vraag 'wat is waar?' een journalistiek hot item. We moeten vaststellen dat het voor veel mensen niet te checken valt wat waar is en wat niet, en in bepaalde gevallen ook niet voor journalisten (Verdonck 1995).

In het navolgende wil ik twee uitersten van het spectrum bezien. Eerst heb ik het beknopt over de sage die werkelijkheid kan worden. Vervolgens wat uitgebreider over de werkelijkheid die sage kan worden.

Sage kan 'werkelijkheid' worden

Een mooi voorbeeld van sage die werkelijkheid wordt, hebben we in Nederland gezien in 1994. Ik zal eerst het verhaal citeren, zoals Ethel Portnoy dat heeft gepubliceerd in haar klassieker *Broodje Aap* en dat in variaties al tientallen jaren in de mondelinge overlevering circuleert:

Een echtpaar ontdekt, als het 's ochtends het huis verlaat, dat de auto gestolen is. Ze bellen de politie om de diefstal aan te geven, en doen voor de rest van de dag zo goed en zo kwaad als het gaat zonder auto hun zaken af.

Wie schetst hun verbazing als ze de volgende ochtend de deur uitgaan en hun auto weer zien staan. Op het dashboard zit een briefje, luidend: 'Excuus voor het ongemak dat ik u bezorgd heb, maar ik had zo dringend een auto nodig! Hier zijn twee kaartjes voor La Traviata voor aanstaande vrijdag om het goed te maken. Ik wens u een prettige avond.'

Het echtpaar is blij verrast en vindt het vermakelijk. Maar niet meer zo vermakelijk als ze van de opera terugkeren en tot de ontdekking komen dat hun huis vakkundig is leeggehaald (Portnoy 1992:25).

Op 30 en 31 december 1994 besteedden kranten en televisie aandacht aan de belevenissen van mevrouw Betsie Akkers uit Nijmegen.⁸ Op een woensdagavond kreeg mevrouw Akkers een telefoontje van Jan-Maarten van Thijn, een medewerker van Henny Huismans Surpriseshow. De medewerker is op de hoogte van mevrouws gezinssituatie en weet dat zij al 25 jaar voor haar drie zwagers zorgt. Mevrouw Akkers wordt uitgenodigd om de volgende dag naar de studio in Aalsmeer te komen voor de opname van de Surpriseshow. Ze mag tien familieleden en vrienden meenemen, en ze krijgt de instructie om zich netjes aan te kleden. 'Het wordt een avond vol verrassingen', zegt Jan-Maarten nog. Aan het eind van donderdagmiddag komt taxibedrijf Knipping uit Lent, eveneens op uitnodiging van Henny Huismans Surpriseshow, voorrijden om de familie Akkers naar Aalsmeer te rijden. Bij de studio van Endemol aangekomen, blijken er helemaal geen opnames te zijn. Snel wordt er familie in Nijmegen gebeld om het huis te controleren, maar het is al te laat. De woning is overhoop en leeggehaald: sieraden, geld, audio- en videoapparatuur en munten zijn verdwenen. Begin 1995 worden twee daders opgepakt, een 25-jarige Nijmegenaar en een veertigjarige inwoner van Tienray: het duo legt een bekentenis af. Van de gestolen goederen is niets teruggevonden.

Alhoewel de gelijkenis tussen verhaal en ware gebeurtenis niet helemaal een-op-een is, is er toch grote overeenkomst: mensen worden getraakteerd op een feestelijk uitje en in de tussentijd wordt hun huis leeggeroofd. Zowel de versie van Portnoy als de geschiedenis van mevrouw Akkers hebben een humoristische dubbele bodem. La Traviata betekent immers 'De bedrogene' (Portnoy 1992:178). En mevrouw Akkers kreeg een 'surprise' waar ze nooit

op gerekend had. Alhoewel het zo nooit in de media is geweest, lijkt me het Surpriseshow-verhaal een typisch geval van *ostension*: verhaal inspireert tot actie.

Ivoneens in 1994 ging een bericht de wereld over van een kunstgebit dat teruggevonden was in een kabeljauw. Meneer Cor Stoop uit Heerhugowaard was tijdens een vistochtje op de Waddenzee zeeziek geworden en had zijn bovengebitt over de reling gebrakt. Drie maanden later ving meneer Hugo Slammat uit Amsterdam op dezelfde boot een kabeljauw, en bij het schoonmaken trof hij in de maag een kunstgebit aan. Stoop vervoegde zich samen met een journalist bij Slammat, paste het gebitt en... het zat als gegoten. Het verhaal vertoont overeenkomsten met – bijvoorbeeld – het Vrouwttje van Stavoren, waar een in zee gegooide ring terugkeert in een vis.⁹ Het kunstgebitverhaal is weliswaar een grappig en sterk krantenverhaal, maar er zijn zovél verhalen waarin uit een vis voorwerpen komen (of zelfs mensen, zoals Jonas). De verhalen lijken de belangrijkste inspiratiebron voor de *interpretatie* van de gebeurtenissen te zijn.

In werkelijkheid heeft dat kunstgebit namelijk helemaal niet drie maanden in die vis gezeten. Dat uitgebrakte gebitt is voorgoed op de zeebodem terechtgekomen. Later bleek er sprake te zijn van een *practical joke* door twee taxichauffeurs, die een van huis meegenomen gebitt in de gevangen kabeljauw van Slammat hadden gestopt. Dat dat gebitt bij Stoop paste, was puur toeval, want het was zijn gebitt helemaal niet. De taxichauffeurs hadden zich voor hun *practical joke* laten inspireren door een moderne sage over een opgevist kunstgebit. In dit verhaal kotst ook een visser zijn gebitt overboord. Een ander haalt een grap uit door zijn eigen kunstgebit aan zijn hengel te binden en op te halen: 'Hé, kijk nou, ik heb je gebitt opgevist!' Hierop past de ongelukkige visser het gebitt, haalt het weer uit zijn mond en gooit het overboord met de woorden: 'Dat is niet van mij; het past niet!'¹⁰

De daad van de taxichauffeurs was een daad van *ostension*: het naspelen van een bestaande grappige sage. In de beleving van meneer Stoop en Slammat was het aanvankelijk evenwel *proto-ostension*, want zij hadden het wonder zelf beleefd – en het was écht niet gelogen! Maar bij nader inzien was er sprake van *pseudo-ostension*, omdat het door de taxichauffeurs als grap bedoeld was om anderen in de maling te nemen. Dat bepaalde betrokkenen én journalisten er in eerste instantie een wonderbaarlijk terugkerend kunstgebitverhaal in hebben gezien, is een kwestie van *quasi-ostension*: een misinterpretatie van feiten op basis van bestaande verhalen. Toen alles uitkwam, is er in kranten weinig gerectificeerd – en de connectie met bestaande volksverhalen werd door de (schuldbewuste?) journalisten al helemaal doodgezwegen.

Werkelijkheid kan 'sage' worden

Eerst kort over de werkelijkheid. Eind 1999, begin 2000 werd het zwakbegaafde dertienjarige meisje Tessa het slachtoffer van een herhaaldelijke groepsverkrachting. Het Amsterdamse meisje werd door veertien jongens tussen de 9 en 16 jaar mishandeld en verkracht onder bedreiging van een mes en een neppistool. De daders hadden bedreigd haar pleegou-

ders te vermoorden en haar huis op te blazen als ze ooit haar mond zou opendoen. De meeste daders hadden een allochtone achtergrond; de meerderheid was Marokkaans. Na enkele maanden is de politie toch ingeschakeld en zijn de daders ouder dan 12 jaar ook berecht, maar het stadsdeel Westerpark besloot de hele zaak stil te houden, uit angst voor stigmatisering en om een volksgericht in de buurt te voorkomen. Ruim een jaar later, in november 2001, lekt het nieuws toch uit naar de pers, en is er landelijk niet alleen ophuf over de schokkende zedenzaak, maar ook over het besluit van de autoriteiten om de zaak stil te houden.¹¹

Tot zover de realiteit. Nu de verhalen die de werkelijkheid imiteren. In maart 2002 doet een veertienjarige meisje uit Nijmegen aangifte van een groepsverkrachting door enkele mannen, maar na onderzoek en verhoor door de politie blijkt zij het gebeuren te hebben verzonnen. Ze krijgt in november 2002 een proces-verbaal wegens het doen van een valse aangifte.¹²

De Nijmeegse zaak zorgde landelijk lang niet voor zoveel commotie als de Asser verkrachtingszaak. Op 18 september 2002 berichtte *De Telegraaf* uitgebreid over de systematische groepsverkrachting van de dertienjarige Miranda.¹³ Gedurende zestien maanden was het meisje niet minder dan twintig keer ontvoerd door een groep voornamelijk jonge Marokkanen en was ze als seksslavin aangeboden aan volwassenen.

In chronologische volgorde zou zich het volgende hebben voorgedaan. Begin 2001 wordt de dan twaalfjarige Miranda ontvoerd en verkracht op een bospaadje nabij het Drentse Assen. De daders zijn jonge Marokkanen, enkele Irakezen en een jongen uit Koeweit – Miranda kan ze later allemaal aanwijzen; een ex-vriendje zou deel uitmaken van de groep. Alle volgende keren ontvoeren ze Miranda onder bedreiging van een mes of vuurwapen uit haar ouderlijk huis, als de ouders niet thuis zijn. Ze wordt geblinddoekt en ontvoerd in een Mercedes met donkere ramen. Na tien minuten tot een kwartier rijden wordt zij in een bardancing gebracht, waar zij onder bedreiging van messen en vuurwapens op een bed wordt misbruikt door verschillende volwassen kinderverkrachters. De ontvoerders ontvangen van de verkrachters geld of harddrugs. Doodsbang voor de Marokkaanse bende vlucht de twaalfjarige op zekere dag naar Amsterdam.

Op haar kinderkamer vinden de ouders ondertussen papieren waarin Miranda de gruwelijkheden beschrijft. Als ze na vijf dagen uit Amsterdam is teruggekeerd, vertelt ze het hele verhaal aan haar ouders. De ouders, van wie de moeder werkzaam is in de jeugdhulpverlening, geloven hun dochter onvoorwaardelijk. In mei 2002 doen zij vergeefs aangifte bij de politie. Miranda schrijft nu een vuistdik verslag van de gebeurtenissen, en een tweede en derde aangifte volgen. Het politieonderzoek komt maar traag op gang en er worden geen arrestaties verricht. De vader raakt overspannen en komt werkloos thuis te zitten. Miranda en haar ouders worden – ondanks politiebewaking – bedreigd, en de daders lopen intimiderend door de straat. Ten einde raad besluit de familie het huis te koop te zetten. Pas als *De Telegraaf* verslag doet van de misstanden, lijkt de politie bereid een rechercheteam te formeren. De therapeute van Miranda verklaart dat er 'zeker nóg twee meisjes' slachtoffer zijn

van de Marokkaanse verkrachtersbende. De Asser gemeentepolitiek toont zich verontwaardigd over de gang van zaken. Een maand na het artikel in *De Telegraaf*, na grondig en uitgebreid politieonderzoek, oordeelt het Openbaar Ministerie te Assen dat het hier gaat om een 'niet geloofwaardige aangifte'. Miranda en haar ouders krijgen hulpverlening aangeboden.¹⁴

Dat de zogenaamde allochtone 'daders' – immers geïdentificeerd en voorgesteld als in een geblindeerde Mercedes rondrijdende en gewapende verkrachters, pooiers en drugsgebruikers – na de aangiftes hun afkeuring kenbaar hebben gemaakt, laat zich achteraf bezien goed indenken.

Op discussiegroepen op internet bleek het verhaal van Miranda – voor haar ontmaskering – koren op de molen van mensen met een racistisch of op z'n minst zwartgallig wereldbeeld: het zie-je-wel-die-Marokkanen-zijn-niet-te-vertrouwen was niet van de lucht. Niettemin merkten sommigen reeds inconsistenties in het verhaal. Hoe heeft dit zestien maanden lang twintig keer kunnen gebeuren zonder dat de ouders of de omgeving iets gemerkt hebben? Hoe zijn de daders telkens binnengekomen? Zorgzame ouders zouden iets gemerkt hebben, en er op toe hebben gezien dat hun dochter nooit meer alleen thuis was. Er zitten meer inconsistenties in het verhaal, dat bovendien een hoog 'handel-in-blankeslavinnen'-gehalte heeft, al veel langer bekend uit de sagen. Maar toen Miranda eenmaal in haar eigen verhaal verstrikt was geraakt, was er geen weg terug meer.

Noch in de Nijmeegse, noch in de Asser zaak is in de openbaarheid gekomen *waarom* de meisjes een dergelijk verhaal precies hebben verteld. Er laten zich verschillende redenen bedenken voor Miranda's verhalen zoals: het rechtvaardigen van schoolverzuim en slechte cijfers in de brugklas, een alibi voor een escapade naar Amsterdam, het verdoezen van omgang met een ouder allochtoon vriendje, spijt van een relatie die te ver is gegaan, wraak, of het forceren van een relatiebreuk. In hoeverre een psychische stoornis een rol heeft gespeeld, is onbekend. Naar Miranda's ware motieven en geestesgesteldheid blijft het gissen – de media zwijgen erover.

Dat het 'scenario' voor het verhaal als het ware in de lucht hing en 'besmettelijk' was, bleek begin oktober, toen aangifte gedaan werd van een groepsverkrachting in het Groningse Hoogezand, in de overwegend allochtone arbeiderswijk Gorecht. Het dertienjarige Antilliaanse meisje Tathnoeska Edwards zou zijn verkracht door acht Turkse jongens, waarna dezen het huis in brand hebben gestoken. Op 4 oktober 2002 staat er een foto van het uitgebrande huis op de voorpagina van het *Algemeen Dagblad* – in het *NRC Handelsblad* staat 's avonds een andere foto van dezelfde fotograaf op pagina 3. RTV-Noord besteedt ook aandacht aan de gebeurtenissen, en laat de moeder van het slachtoffer aan het woord. Het is wederom *De Telegraaf* die op zaterdag 5 oktober 2002 uitgebreid, en met foto's van het slachtoffer en haar ouders, bij de zaak stilstaat. Van meet af aan draagt het relaas van Tathnoeska onduidelijke en complicerende elementen in zich, en het verhaal wordt nog eens vertroebeld doordat andere betrokkenen met afwijkende lezingen komen.

Op dinsdag 1 oktober, zo vertelt Tathnoeska, werd ze fietsend van school naar huis ingesloten door een groepje onbekende (allochtone, Turkse?) jongens. Ze bedreigden haar en zeiden namens haar Marokkaanse buurman te spreken: Tathnoeska mocht zich niet meer bemoeien met de buurman (met wie ze regelmatig ruzie had) en moest uit de buurt blijven van haar Marokkaanse ex-vriendje Saïd. De jongens dreigden hun oudere broers achter haar aan te sturen. Vervolgens kreeg Tathnoeska een klap en mocht doorrijden. Ze gaf thuis aan dat ze de volgende dag niet naar school durfde en haar moeder meldde haar ziek:

Toen ik de volgende dag was ziek gemeld en mijn ouders naar hun werk waren, hoorde ik de bel. Het was Gregory, een jongen uit Groningen die ik wel ken en die zegt dat hij Turks is. Hij vroeg of ik alleen thuis was. Toen ik ja zei, ging hij in de opening van de schuurdeur staan. Ik zei: Ga alsjeblieft weg, want ik ben alleen. Hij ging. Ik ben terug naar binnen gegaan, was moe en ben in slaap gevallen in de woonkamer. Even later werd ik wakker van de dichtslaande schuurdeur en gestommel in de keuken. Ik dacht dat het mijn neefje was. [...]

Opeens werd ik vastgepakt. Om me heen stonden acht jongens met bivakmutsen op en handschoenen aan. Ze hadden dure merkkleding aan. Twee van hen droegen een rode overall. Ik kreeg klappen in mijn gezicht en werd uitgescholden omdat ik geen seks met hen wilde. Ze zouden mijn vader doodmaken, mijn moeder doodmaken, mijn ex-vriend doodmaken. Ze spraken niet eens goed Nederlands. Ze begonnen te stotteren.

Dat het om Turken zou gaan, zoals de politie donderdag bevestigde, durft Tathnoeska niet te beweren:

Ik weet dat eigenlijk niet. Het was een raar taaltje. Het konden net zo goed Marokkanen of anderen zijn. Ik kan die talen niet uit elkaar houden. [...]

Ze bonden mijn handen samen en gingen naar boven en naar de keuken. Wat ze daar moesten, weet ik niet. Ze zijn lang boven geweest. Op een gegeven moment hoorden ze aan het getik op het laminaat dat ik aan het kruipen was. Ze kwamen terug en bonden mijn voeten vast. Om me stil te houden, hielden ze een mes tegen mijn kuit en later plakten ze tape op mijn mond. Dat gebeurde nadat ze me hadden gedwongen een pilletje te slikken. Met een schaar werd mijn broek gescheurd. Ze dwongen me tot seks. Alle acht hebben ze me verkracht. Ik weet nog dat ze uiteindelijk mijn Nike-broek in de fik zetten en in de gang gooiden. Daarna raakte ik buiten bewustzijn.

Terwijl het huis van binnen compleet uitbrandde – het interieur en de muren van de benedenverdieping zijn totaal verkoold – ontkwam het meisje ternauwernood aan de vuurzee:

Ik werd op een gegeven moment wakker van het gekrijs van mijn vriendin en buurmeisje Renate. Ze ramde op de schuurdeur, maar die hadden ze op slot gedaan. Ze is omgelopen maar de tuindeur aan de andere kant van het huis, die nog openstond na de vlucht van die jongens. Ze hielp mij uit het huis. Als ik niet wakker was geworden, had ik het waarschijnlijk niet overleefd.

Tathnoeska vindt het vreemd dat ze wakker werd met een slijpe en een topje aan en dat het touw en het tape waren verdwenen. 'Waarschijnlijk hebben ze mij een beetje aangekleed om sporen te wissen. De stereo met mijn nieuwe cd stond ook nog hard aan, waarschijnlijk om de herrie te verbloemen.'¹⁵

Uiteindelijk vlucht Tathnoeska naar haar oom Mou, die twee huizen verder woont. Politie arriveert, de brandweer blust de woning, en een ambulance brengt Tathnoeska naar het ziekenhuis voor onderzoek. Later gaan Tathnoeska en haar ouders (vader is dakdekker en moeder werkt in de kinderopvang) naar een onderduikadres. De Turkse gemeenschap in Hoogezand is geschokt door de gebeurtenissen, en er ontstaat grote onrust over de beschuldigingen. Verder kan men zich, zeker gezien de grote sociale controle, niet voorstellen dat de daders lokale Turkse jongens zijn geweest.

Aan de hele affaire lijken etnische spanningen ten grondslag te liggen, maar de onvrede zwalkt een beetje van de ene 'suspecte' mediterrane groep naar de andere: Marokkaanse buurman, Marokkaanse ex-vriend, allochtone jongens, Turkse verkrachters. Het lijkt wel één pot nat (hun talen zijn ook al niet uit elkaar te houden). *De Telegraaf* besluit met de vaststelling:

Al met al lijkt het drama alles te maken te hebben met een gecompliceerde straatvete tussen de Antilliaanse familie en een Marokkaans gezin. 'Het broeit al een tijdje in deze straat', zegt oom Mou. 'Er is regelmatig ruzie ontstaan. Tathnoeska maakte de vriendin van onze Marokkaanse buurman laatst uit voor rotte vis. De ruzies worden uitgepraat, maar laaien ook weer op.'¹⁶

Vader Jimmy Edwards beklagt zich er later over dat burgemeester Mirjam Salet van Hoogezand liever een persconferentie geeft voor de verontruste Turkse gemeenschap, dan de getroffen familie komt bijstaan. Meneer Edwards meent: 'We worden gewoon in de put gegooid. Maar wij zijn ook mensen. Wij hebben ook de Nederlandse nationaliteit.'¹⁷ Hoe begrijpelijk een dergelijke emotionele uitspraak op dat moment ook is, het lijkt wel alsof hier een etnische competitie meespeelt.

Het relaas van Tathnoeska bevat meerdere onwaarschijnlijkheden en inconsistenties: een Turkse jongen die Gregory heet, de jongens die geprepareerd met bivakmutsen en handschoenen ineens binnenstaan, het snijden in de kuit om het meisje stil te maken, het onder-

goed dat het meisje ineens weer aanheeft, de verdwijning van touw en tape... Curieus was ook dat het meisje vóór zaterdag 5 oktober emotioneel te labiel zou zijn voor politieverhoor, maar wel in staat was een groot interview te geven voor *De Telegraaf*.

Alles wordt nog meer gecompliceerd door geruchten in de media. In de kranten wordt door omstanders beweerd dat de Turkse jongens *maskers* droegen, en dat het meisje met *gebonden handen* naar buiten was gekomen. De daders zouden Tathnoeska willen afhouden van omgang met een *groep* Marokkaanse jongens. In de straat gaat het gerucht dat een buurvrouw *twee van de Turkse daders* heeft herkend. In plaats van een Marokkaans ex-vriendje wordt ook wel gesproken van een *Irakees* ex-vriendje uit Groningen, dat het niet kon verkroppen dat het slachtoffer verkering kreeg met een Marokkaanse jongen. Er gaan geruchten dat Tathnoeska vaak *spijbelde*, en zelfs dat ze aan haar verwondingen *bezweken* was. In de pers verschijnen echter spoedig ook berichten van omwonenden, die denken dat Tathnoeska het verhaal heeft *verzonnen* 'vanwege problemen in de familie- en vriendenkring'.¹⁸

Na uitgebreid technisch, medisch en buurtonderzoek en verhoren meldt de politie op 11 oktober dat het meisje de verkrachtingen *verzonnen* heeft. Op 8 november 2002 wordt bekend dat Tathnoeska zelf de bank in de woonkamer in brand had gestoken. Toen ze de brand niet meer onder controle kreeg, besloot ze het verkrachttingsverhaal te vertellen (kennelijk primair om straf te ontlopen). In februari 2003 eist de officier van justitie in Groningen een werkstraf van vijftig uur en vijf maanden voorwaardelijke jeugddetentie tegen Tathnoeska. Daarnaast wordt hulpverlening in het vooruitzicht gesteld.¹⁹

Een verkrachtingsscenario uit de media was voorhanden, en in combinatie met kennelijke onenigheid met andere etnische groepen in de omgeving lag het alibi voor de zelfgestichte brand voor het grijpen. De precieze motieven zijn wederom niet bekend. Was het een schreeuw om aandacht dat het meisje zich in een slachtofferrol manoeuvreerde? Was het een wraakoefening? Of schoof ze met het verhaal louter de schuld voor de brand van zich af?

plaats	delict	aangifte	publiciteit	ontmaskering
Amsterdam	ca. januari 2000	maart 2000	november 2001	n.v.t.
Nijmegen	n.v.t.	maart 2002	maart 2002	2 november 2002
Assen	n.v.t.	mei 2002	18 sept. 2002	24 oktober 2002
Hoogezand	n.v.t.	2 oktober 2002	4 oktober 2002	8 november 2002

Specialist zedenzaken John Staps verklaarde in een interview dat zo'n 8 tot 10 procent van de zedenzaken na politieonderzoek niet waar blijkt:

Het komt [...] voor dat jongeren met een verzinsel een ander probleem willen bedekken. Dat kan gaan om een ongewenste zwangerschap, of geslachtsziekte, het verlies van hun maagdelijkheid, of omdat ze te laat thuis waren. 'Je ziet dat ze zich baseren op verhalen in de media. Daardoor zijn het soms extreme misdrijven, als groepsverkrachtingen. Begrijpelijk, want een gewone verkrachting komt al niet eens meer in de krant.' Het zijn meestal meisjes die dit doen (Pels 2002).

Staps benadrukt de noodzaak om kritisch naar het verhaal te kijken: 'Het gebruik van blinddoeken bij de misdaad of een vaag signalement van de dader kunnen aanwijzingen zijn' (Pels 2002).

Er kunnen verschillende motieven zijn voor een valse aangifte van seksueel misbruik. Naast de zojuist genoemde voorbeelden ook wraak of jaloezie (vooral bij echtscheidingen), spijt van toegestane seks, of een alibi om overspel te verhullen. Met een beschuldiging van verkrachting kan men de schuld bij een ander leggen en buiten zichzelf plaatsen. Als een kind tegen de ouders liegt over een verkrachting, overziet het vaak de gevolgen niet. Op zeker moment kan het kind niet meer terugkrabbelen en volgt er een aangifte, met alle vervelende gevolgen van dien.²⁰

Copycat-gedrag en proto-ostension

We kunnen vaststellen dat de werkelijkheid van de groepsverkrachting in Westerpark aanleiding heeft gegeven tot een verhaal in de media dat onder mensen is gaan rondzingen. Het verhaal is schokkend, maar sluit voor veel mensen naadloos aan bij de negatieve berichtgeving over criminele groepen allochtone jongeren in het algemeen. De mediaophef creëert weer nieuwe verhalen. Het gruwelscenario ligt klaar om vervolgens – in het tijdsbestek van enkele maanden – door drie pubermeisjes te worden hergebruikt en aangedikt. Het lijkt sterk op het bekende *copycat*-gedrag (Dégh 1995:245-246; vgl. ook Fine & Turner 2001:200), waarbij mediaverhalen aanleiding kunnen zijn voor vergelijkbare gebeurtenissen (in 1997 kende Nederland in kort bestek een golf van vaders die hun kinderen om het leven brachten; Riemersma 2002). Het *copycat*-gedrag heeft niet alleen het kopiëren van daden, maar ook van verhalen tot gevolg. De werkelijkheid geeft dus aanleiding voor nieuwe verhalen, maar in de beleving van de argeloze krantenlezer en omstanders worden de verhalen (al is het maar voor even) ook weer gruwelijke werkelijkheid.

We bevinden ons met verhalen in het dagelijkse leven veel vaker in een schemerzone dan we denken. Een verhaal kan waar zijn. De waarheid kan een beetje opgerekt worden. De feiten kunnen gefilterd of gekleurd worden weergegeven. Feiten kunnen gemanipuleerd zijn en propaganda blijken. Verhalen en feiten kunnen nagespeeld worden. Een verhaal kan een broodje aap zijn, maar een broodje aap kan ook werkelijkheid worden. Een verhaal kan een gerucht zijn, een roddel, een leugen... Lang niet alles is controleerbaar, en veel mensen geloven vooral wat ze *willen* geloven.

Als meisjes zich een verhaal over een reële groepsverkrachting toe-eigenen alsof hen hetzelfde of iets dergelijks is overkomen, dan noemen we dat *proto-ostension*: een sterk verhaal wordt een persoonlijk ervaringsverhaal. Een soortgelijk geval van *proto-ostension* kennen we nog van de joodse acteur Jules Croiset uit 1987. In een periode dat de gemoederen hoog opliepen in een antisemitisme-discussie, en er volop verhalen voorhanden waren over ontvoeringen en extreem-rechts geweld, verstuurde de acteur extreem-rechtse dreigbrieven uit naam van het 'Nederlands Fascistisch Jongeren Front' en zette hij zijn eigen ontvoering in scène. Om daarmee letterlijk uit te beelden dat het herlevend antisemitisme een bewezen zaak is (Heumakers 2000).

Slachtoffers kunnen op onze sympathie rekenen, en hebben in principe geen schuld. De voorbeelden van het toe-eigenen van geweldsscenario's zijn gemakkelijk uit te breiden.²¹ In 1995 vertelt de elfjarige jongen Donny door een Groningse jeugdbende in brand te zijn gestoken. In werkelijkheid had de jongen zelf een ongeluk gehad toen hij met vuur speelde, en was hij bang voor een pak slaag van zijn ouders. Het incident en de navolgende verontwaardiging hadden overigens ook een positief effect, zoals de *Volkskrant* meldt:

Niet alleen de politie, maar nagenoeg de gehele Nederlandse media, werden vanwege de wreedheid en de ernst van het 'misdrijf' op het verkeerde been gezet. Een golf van morele verontwaardiging vond zijn weg door de wijk Beijum waar het incident zou hebben plaatsgehad. Het nepincident lichtte het deksel van een ketel vol frustraties van bewoners gedurende een lange, hete zomer.

Bewoners van de straten Fultsemaheerd en Jentsemaheerd kwamen op een buurtbijeenkomst tot de volgende opsomming van overlast: lawaaierreure, brandstichting, diefstal, mishandeling, afpersing, vernielingen en intimiderend, agressief gedrag. Het incident met Donny was weliswaar verzonnen maar zou wel degelijk kunnen zijn gebeurd in deze verloederde buurt.²²

Exempelfunctie en het beeld van de 'Ander'

Ook al was het verhaal van Donny niet waar, de buurtbewoners hebben het in elk geval ervaren als een verhaal met een hoog exemplarisch gehalte. Het is een goed voorbeeld van hoe het er in de beleving van mensen aan toegaat in de buurt. Stephan Sanders schreef er het volgende over: 'in dergelijke gevallen kleeft er iets onpersoonlijks aan het leed, iets voorbeeldigs en *algemeen sociologisch*, alsof de daders er van meet af aan rekening mee hebben gehouden dat de moraal van het verhaal ondubbelzinnig moest wezen'.²³ Overigens keert het verhaal van het in brand steken ook regelmatig terug. In 1997 zouden twee jongens een negenjarig jongetje in Dieren in brand hebben gestoken, een kaalgeschoren jongen zou in 1997 hetzelfde hebben gedaan bij de elfjarige Maikel uit Veldhoven, in hetzelfde jaar werd ook een twaalfjarige jongen uit Heusden het slachtoffer, en twee gabbers zouden in 1998

de vlam in een achtjarig jongetje uit Harlingen hebben gezet. In alle gevallen moesten de verhalen het spelen met vuur verheimelijken.²⁴

In andere gevallen ligt het racismescenario voor het grijpen. In 1995 deed een zeventienjarige Turks meisje in Tilburg aangifte van mishandeling door twee skinheads: ze hadden haar uitgescholden voor 'vuile Turk' en haar onder meer met een klauwhamer van haar fiets geslagen. Later bleek het meisje het verhaal te hebben verzonnen en deels in scène te hebben gezet, om te kunnen rechtvaardigen waarom ze te laat thuis was.²⁵ Eerder in 1995 verklaarde een 53-jarige Iraanse vluchteling te zijn gemolesteerd in Zoetermeer door drie skinheads in een witte bestelbus, die vervolgens een hakenkruis in zijn voorhoofd brandmerkten. Later rezen er ernstige twijfels bij zijn verhaal, en begon de politie te vermoeden dat de man het brandmerk bij zichzelf had aangebracht.²⁶ Zulke verhalen en 'feiten' zijn exempla bij uitstek die waarschuwen voor het racistische geweld van blanke rechts-extremistische mannen.

In 1996 doet een achttienjarige Rotterdamse scholiere aangifte van een ontvoering in een witte bestelbus (witte bestelbusjes worden in verhalen regelmatig bevolkt door enge mannen!); een kidnap die nooit opgehelderd is, afgezien dan van het feit dat haar relaas grote overeenkomsten vertoont met de plot van de roman *Het gouden ei* van Tim Krabbé.²⁷

In 2001 deed de 53-jarige joodse hoogleraar Kalmann, woonachtig in Den Haag, aangifte omdat hij maandenlang geterroriseerd en mishandeld zou zijn door een groep van twintig à dertig Marokkaanse jongeren in de Schilderswijk. Naar eigen zeggen werd hij bespuugd, uitgescholden en geslagen en had hij bakstenen door de ruiten gekregen. Ook nadat hij politiebescherming had gekregen, bleken de mishandelingen door te gaan. Daders die werden aangewezen, hadden een sluitend alibi. De politie verklaarde later omzichtig dat de werkelijkheidsbeleving van de professor niet overeenkwam met die van de politie.²⁸ Het slachtofferschap zat hem – zo lijkt het – vooral tussen de oren, en met de zwaar aangezette verhaalscenario's vroeg de man kennelijk om aandacht.

In veel ware, halfware en onware verhalen staat de angst voor de 'Ander' centraal (Ellis 2001:47-48; vgl. ook Fine & Turner 2001). Het wantrouwen jegens de 'Ander' is een universele menselijke eigenschap, een evolutionair ingebakken – maar lang niet altijd noodzakelijke – overlevingsstrategie. De argwaan ten aanzien van de 'Ander' is van alle tijden en alle culturen. De 'Ander' is anders op basis van categorieën als cultuur, politiek, religie, gaardheid en etniciteit. In het antieke Rome was het op zeker moment de groeiende groep christenen die als een bedreiging werd ervaren, en waarover kwaadaardige verhalen de ronde deden over rituele baby moorden en orgiën. In de Middeleeuwen circuleerden soortgelijke verhalen over de joden (Ellis 2001:46-57). In het recente Hollandse verleden werden weer andere subculturen en etnische minderheden met vrees gezien. In de broodje-aapverhalen die ik in mijn jeugd (jaren zeventig) hoorde (en toen voor waar aannam), figureerden als gevaarlijke 'Ander' onder meer de motorrijder, de neger en de homo. Nadien kwamen de punker en de skinhead. Na 11 september 2001 is de nadruk vooral komen te

liggen op de etnische en religieuze verschillen: de 'Ander' is nu bovenal de allochtoon, de moslim.

Demonisering

De criminalisering en demonisering van allochtonen en moslims is natuurlijk allerminst politiek correct. Maar met verhalen mag je vaker zeggen wat rechtstreeks niet kan. De verhalen die in feite bevestigen dat allochtonen criminelen zijn en moslims terroristen, vinden bij autochtone Nederlanders maar al te gemakkelijk gehoor en geloof, en getuigen van latente etnische en religieuze vooroordelen.²⁹ Het wereldnieuws voedt, zeker sinds 11 september, deze vooroordelen en gedachten nog eens. Het Midden-Oosten is momenteel het toneel van geweld. Moslims komen wereldwijd vooral nog in het nieuws als stenen- of bommengooiende terroristen. In Nederland viel Pim Fortuyns meedogenloze oordeel over de islam als een 'achterlijke cultuur' ook al tijdelijk bij velen in vruchtbare bodem. Berichtgeving over soms dodelijke gevallen van 'zinloos geweld' waarbij jonge Marokkanen betrokken zijn (in 2002 René Steegmans in Venlo, in 2003 Anja Joos in Amsterdam), is inmiddels in hoge mate bepalend geworden voor de Nederlandse beeldvorming ten aanzien van andere etnische groepen in de samenleving. Positieve berichtgeving over moslims of allochtonen is in de afgelopen tijd ver te zoeken.

Daarmee is een geduchte voedingsbodem gelegd voor geruchten en *urban legends*. Dergelijke verhalen imiteren soms het echte leven, of doen er nog een schepje bovenop. Ze kunnen worden verzonnen om de eigen angsten of wanen in te projecteren, om eigen falen of problemen te verbergen, of om anderen de schuld te geven. En de verhalen kunnen zich verspreiden omdat ze latente angsten perfect onder woorden brengen. De verhalen kunnen door anderen vervolgens weer als werkelijkheid, als nieuwsfeit, worden beleefd.

Aan het eind van 2002 circuleert er een gerucht in Gent, vooral onder studentes. Het gebeurt 's nachts wel dat een meisje tot staan wordt gebracht door een groep allochtone jongens. Zij geven haar de keuze tussen een groepsverkrachting of de 'engelenlach'. Als het meisje zo naïef is om voor de engelenlach te kiezen, worden haar mondhoeken van oor tot oor opengesneden met een mes. Onderzoek van de politie van Gent heeft echter geen enkel resultaat: er zijn nooit aangiftes gedaan van een dergelijk voorval, en in ziekenhuizen zijn geen spoedopnames bekend. Niettemin zorgt het verhaal van de engelenlach ook op internetfora voor discussie. Op 5 december schrijft iemand: 'Ik vind het wel vreemd hoor. De politie zegt dat dit alleen maar een urban legend is. Maar hoe komt het dan dat ik ook al zulke verhalen gehoord heb van mensen dicht in mijn omgeving? De moeder van iemand die ik ken, werkt in een ziekenhuis in Brussel en zij heeft al zulke gevallen zien binnenkomen. Een meisje die vroeger op mijn middelbare school zat heeft het op de metro meege maakt. Ook in Kinopolis Brussel hebben vreemdelingen dit gedaan met een joodse jongen (dus niet enkel meisjes).' Het gerucht is kennelijk heel hardnekkig en vindt maar al te gretig geloof. Feit is dat eerder dat jaar het gerucht circuleerde in Wallonië. Het verhaal zou daar

vóór in 2000 al in Frankrijk opgedoken zijn. Een meisje in Brest zou het verteld hebben, om te kunnen rechtvaardigen waarom ze te laat thuis was! Het verhaal is echter nog ouder: vanaf de jaren vijftig circuleerden soortgelijke geruchten al in Engeland over bendes in Glasgow en over Chelsea-supporters. En het gerucht is nog altijd niet tot staan gebracht, want in september 2003 dook het verhaal ook in Nederland op: in de Leidse Haarlemmerstraat zou een jongensbende eenzame vrouwelijke passanten de keuze geven tussen groepsseks of een *smiley*. In oktober 2003 was Zaltbommel aan de beurt: Marokkaanse jongens zouden een Nederlands meisje van een woonwagenkamp een lach hebben bezorgd door haar mondhoeken uit te snijden.³⁰ Internetfora geven een beeld hoe het verhaal zich als een olievlek over Nederland verspreidt. Volgens de verhalen zijn de gebeurtenissen voorgevallen in Helmond, Roosendaal, Bergen op Zoom, Tilburg, Halsteren, Monster, Naaldwijk, 's-Gravenzande, Honselersdijk, Rotterdam, Vlaardingen, Den Haag, Utrecht, Houten, Amersfoort, Enschede, Groningen...

Een andere *urban legend* met een negatieve boodschap over moslims bereikte Nederland in december 2002. In een column in de *Haagsche Courant* doet Peter van der Hoest op 17 december verslag van een aankondiging van kerstmarktterreur, en hij is er heilig van overtuigd dat het verhaal waar is: hij kent de betrokken dames immers persoonlijk.³¹ Begin december gaan de twee dames met een touringcar de grens over om te winkelen in het Duitse Oberhausen. In het winkelcentrum stuiten ze plots op een verlaten tas, waar een kapitaal aan Amerikaanse dollars in blijkt te zitten: minstens 100.000 dollar. Juist als ze besluiten om met de tas naar de politie te gaan, meldt zich een zenuwachtige, Arabisch uitzijende man. Hij is een tas kwijt, en als hij een accurate beschrijving ervan geeft, besluiten de dames om hem de tas terug te geven. De man is dolgelukkig en wil de dames meenemen naar een juwelier, waar ze iets mogen uitkiezen. De dames weigeren dit, waarop de man zegt: 'Ik wil u toch iets geven! Daarom zeg ik u: kom hier vóór kerst niet meer terug. U moet me beloven, doe dat niet!' En dan maakt de man zich uit de voeten. Het begint tot de twee vrouwen door te dringen, dat er een terroristische aanslag in voorbereiding is, en ze doen aangifte bij de Duitse politie. Eenmaal thuisgekomen melden ze het incident ook bij de touroperator; die meteen besluit om alle trips naar Oberhausen te annuleren. Tot slot vertelt de columnist dat de dames betrouwbare informanten zijn, en dat ze de schrik van hun leven nog altijd niet te boven zijn.

Het kerstmarktterreurverhaal circuleerde al wat langer, niet alleen over de grens in Oberhausen en andere winkelcentra in het Ruhrgebied, maar ook in Limburg, en dan met name over de kerstmarkten in Maastricht, Sittard en Heerlen. In de Limburgse versies van het verhaal vindt een vrouw doorgaans een beurs vol euro's op straat. Dagblad *De Limburger* meldt dat de kerstmarkt Winterland op het Vrijthof in Maastricht door de hardnekkige geruchten enige tijd toch minder druk bezocht is geweest. En Milot Reizen in Rotterdam heeft op basis van het verhaal daadwerkelijk enkele winkelreisjes naar Oberhausen verplaatst naar Düsseldorf. De Duitse en de Nederlandse politie hebben nooit een aangifte

gehad, hebben na onderzoek nooit de betrokken personen gevonden, maar hebben wel veel telefoontjes ontvangen van verontruste burgers.

Feit is, dat de bewuste *urban legend* al bijna een eeuw oud is. Tijdens de Eerste Wereldoorlog, in 1915, circuleerde het gerucht al in Engeland. Een Engelse verpleegster zou door een dankbare gewonde Duitse officier zijn gewaarschuwd voor een aanslag in de Londense metro (Hayward 2002:19). Na de aanslagen op de Twin Towers en het Pentagon op 11 september 2001 maakte deze *urban legend* een ongekende *come back* door. In de VS en ook in Nederland gonsde het van de geruchten: de aanslagen waren al aangekondigd door een dankbare Arabier, of nieuwe aanslagen werden voorspeld. In de Amsterdamse metro zou een Arabier zijn portemonnee zijn verloren. Een vrouw die de beurs aan hem teruggaf, kreeg van de man te horen dat ze op een bepaalde datum niet naar London moest gaan, omdat er een grote aanslag gepleegd zou worden.³²

Het is duidelijk dat de gevreesde 'Ander' in het verhaal op de golven van de tijdgeest met gemak meeverandert: was de vijand voorheen de Duitser, nu is het de (extremistische) moslim. De *urban legend* van de kerstmarktterreur appelleert sterk aan latente gevoelens van onbehagen en paranoia ten aanzien van moslims: ze zijn *onder* ons en ze zijn *tegen* ons, is de onderliggende gedachte. Het verhaal over een aanstaande aanslag op een kerstmarkt heeft bovendien een grote symboolwaarde. Het toont op een narratieve manier aan dat moslimterroristen het voorzien hebben op onze westerse welvaart en onze christelijke wortels.

Niet alleen Pim Fortuyn heeft te klagen gehad over demonisering – het verhaalonderzoek toont ten aanzien van allochtonen, en in het bijzonder van moslims, een toenemende demonisering. De allochtoon en de moslim (in Nederland niet zelden als 'één pot nat' beschouwd) worden in verhalen steeds vaker geportretteerd als de gevaarlijke 'anderen': de onbetrouwbare buitenstaanders, de gewelddadigen, de terroristen, de criminelen.

Conclusie

We kunnen vaststellen dat er in de dagelijkse vertelcultuur – waarbinnen de media een belangrijke en soms doorslaggevende rol spelen – vaak sprake is van een (ingewikkelde) interferentie tussen verhaal en werkelijkheid, tussen fictie en waarheid. Sterke verhalen kunnen soms een enorme impact hebben op de werkelijkheidsbeleving en kunnen een barometer zijn voor het maatschappelijke klimaat. Voor volkscundigen is de vraag naar de beleving interessanter dan de absolute waarheidsvraag: waarom beleven mensen bepaalde verhalen als waar? Dé absolute waarheid bestaat immers niet – waarheid is een kwestie van conceptie. 'Ware verhalen' passen in je persoonlijke belevingswereld, of ze nu objectief waar zijn of niet.

Verder hebben we kunnen vaststellen dat niet alleen verhalen het echte leven imiteren, maar ook omgekeerd dat het echte leven verhalen imiteert. We vertellen, horen, zien en lezen sagen, maar we geloven, spelen, beleven en leven sagen ook weer. Voor dit laatste is *ostension* een bruikbaar begrip. Voor een bepaald type verhalen is de term *proto-ostension* van

nut: mensen vertellen sagen of sage-achtige verhalen alsof ze er zelf bij betrokken zijn geweest – omdat ze dat zelf *geloven*, zelf *willen* geloven of omdat ze willen dat *anderen* dat geloven. Dat geldt zowel voor Jules Croiset, voor Yolanda uit Epe, voor de Koeweitse ooggetuige van de baby moord, als voor Miranda uit Assen en Tathnoeska uit Hoogezand. In hun verhalen figureren, net als in veel moderne sagen, de gevaarlijke 'Anderen' die schuldig en niet te vertrouwen zijn: rechts-extremisten, satanisten, kinderlokkers, vijandige soldaten, racisten, maar de laatste tijd in toenemende mate allochtonen en moslims. Dat is voor etnologen een cultureel en historisch gegeven, voor de media een reden tot voorzichtigheid en terughoudendheid, en voor politiek en samenleving een bron van zorg. Nazorg zou de media overigens sieren: slechts zelden krijgen sterke verhalen en sagen net zo prominent een toelichtend of rectificerend vervolg als ze in eerste instantie werden gepresenteerd.

Tot slot nog een journalistieke 'moraal van het verhaal'. Een 'sagenchecker' bestaat niet. Het zou ook niet zoiets zijn als een 'spellingschecker', maar eerder zoiets als een 'viruschecker'. Een goed computervirus (nieuw of gemuteerd) slaagt erin om de viruschecker te omzeilen. De checker hobbelt namelijk altijd achter de feiten aan en brengt alleen oude bekende virussen tot staan. Ik bedoel dit als troost: journalistieke voorzichtigheid is geboden, maar ondanks dat zal het gebeuren dat een journalist soms in een sterk verhaal trapt... en dat is geen ultieme schande.³³

Literatuur

- Aarne, A. & Thompson, S. (1964). *The types of the folktale. A classification and bibliography*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Brunvand, J.H. (1986). *The choking doberman and other 'new' urban legends*. New York - London: W.W. Norton.
- Brunvand, J.H. (1988). *The Mexican pet. More 'new' urban legends and some old favorites*. New York - London: W.W. Norton.
- Brunvand, J.H. (1990). *Curses! Broiled again! The hottest urban legends going*. New York - London: W.W. Norton.
- Brunvand, J.H. (1994). *The baby train and other lusty urban legends*. New York - London: W.W. Norton.
- Brunvand, J.H. (1999). *Too good to be true. The colossal book of urban legends*. New York - London: W.W. Norton.
- Burger, P. (2003). Broodje aap – de vervolgcursus. Beter luisteren naar sterke verhalen. *Skepter*, 16, 2, 39-41. Ook beschikbaar op www.skepsis.nl/ellis.html.
- Dégh, L. (1995). *Narratives in society: A performer-centered study of narration*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia (FFC 255).
- Ellis, B. (2001). *Aliens, ghosts and cults. Legends we live*. Jackson: University Press of Mississippi.

- Fine, G.A. & Turner, P.A. (2001). *Whispers on the color line. Rumor and race in America*. Berkeley - Los Angeles - London: University of California Press.
- Gerndt, H. (1995). Vermischtes. Die Zeitungsnachricht als Sage. In C. Lipp (Ed.), *Medien populärer Kultur. Erzählung, Bild und Objekt in der volkskundlichen Forschung* (pp. 48-59). Frankfurt - New York: Campus Verlag.
- Ginneken, J. van (2000, 12 augustus). Luchtspiegelingen in de Golf. *De Groene Amsterdammer*.
- Hayward, J. (2002). *Myths & legends of the First World War*. Phoenix Mill: Sutton.
- Heumakers, A. (2000, 10 maart). Het geschenk, de affaire en de literatuur. *NRC Handelsblad*.
- Hobbs, S. & Cornwell, D. (2001). Killer clowns and vampires: Children's panics in contemporary Scotland. In H.E. Davidson & A. Chaudhri (Eds.), *Supernatural enemies* (pp. 203-217). Durham: Carolina Academic Press.
- Meder, T. & Venbrux, E. (1996). Vers van de pers: kunstgebit in kabeljauw. Over de achtergronden van een hedendaagse sage. *Volkskundig Bulletin*, 22, 1, 2-36.
- Pels, D. (2002, 9 november). Verzinsel bedekt ander probleem. *Trouw*.
- Portnoy, E. (1992). *Broodje aap*. 10e druk. Amsterdam: De Harmonie.
- Riemersma, G. (2002, 8 november). 'Sleutelrol media bij verzonnen verhaal.' *de Volkskrant*.
- Tamarkin, B. (1993). *Rumor has it. A curio of lies, boaxes and hearsay*. New York - London [etc.]: Prentice Hall General Reference.
- Venbrux, E. & Meder, T. (1995). The false teeth in the cod. A legend put into context. *Contemporary Legend*, 5, 115-131.
- Verdonck, R. (1995, 1 juli). Stop de persen! De waan van de dag bestaat! *Trouw*.
- Verkaik, K. (2002, 21 december). Verdraaide waarheden, complete leugens. *de Volkskrant*.
- Visser, E. de (2002, 8 november). Misbruik wordt niet meer stevast geloofd. *de Volkskrant*.

Noten

- 1 Aldus geformuleerd op de website van John Lundberg: www.ostension.org. Lundberg geeft zelf het goede voorbeeld van *ostensive action*: hij maakt graancirkels, en maakt er een sport van om het geloof van anderen in boven- of buitenaardse verklaringen te stimuleren. John speelt dus verhalen na. In feite behoort zijn werk tot de *pseudo-ostension*: hij haalt een grap uit op basis van bestaande verhalen, om het geloof van anderen aan te wakkeren (in een uitzending van Netwerk verklaarde hij op 1 juli 2002: 'Als mensen ophouden te geloven, dan stop ik met graancirkels maken'). Een deel van de gelovenden denkt overigens dat John de graancirkels ten onrechte claimt ('hij heeft ze niet écht zelf gemaakt'), en meent derhalve dat er sprake is van *proto-ostension* bij John: het persoonlijk toe-eigenen van verhalen. Als ze de herkomst ervan niet kennen, dan worden gelovenden bij Johns zelfgemaakte cirkels het slachtoffer van *quasi-ostension*: door de mens platgelegd graan wordt op basis van bestaande verhalen aangezien voor bijvoorbeeld een buitenaardse boodschap.
- 2 Zie de verontschuldiging van de hoofdredactie in 'Mededeling aan de lezers', in *de Volkskrant* van 23 november 1996. Zie ook 'Volkskrant: actie tegen de malafide journalist', in *Algemeen Dagblad*, 27 november 1996.
- 3 Zie Brunvand 1986:78-92, 1988:148-156, 1990:206-208, 1994:340, 1999:315-317.

- 4 Ook in dit geval betreft het een internationaal bekende moderne sage: 'The Phantom Clowns'; zie Brunvand 1994:101-104. Verder Hobbs & Cornwell 2001 en over Oude Pekela de bijdrage van Tjalling Beetstra in deze bundel.
- 5 Zie 'Roddels treffen Efteling', in *Algemeen Dagblad*, 11 juli 1998 en 'Geruchtenstroom plaagt Efteling', in *Noordhollands Dagblad*, 11 juli 1998.
- 6 R. Edens: 'Zeg, heb je het ook al gehoord?', in *De Haagsche Courant*, 12 juli 2002; 'Ontvoering bij Ikea "broodje aap"', in *De Twentsche Courant Tubantia*, 8 oktober 2002.
- 7 Zie hierover ook de bijdrage van Burger in deze bundel.
- 8 Zie: 'Gezin bestolen na valse uitnodiging TV-show', in *NRC Handelsblad*, 30 december 1994; 'Familie naar Surpriseshow gelokt: huis leeggeroofd', in *Algemeen Dagblad*, 31 december 1994; 'Inbrekers lokken bewoners weg met bezoek aan tv-show', in *de Volkskrant*, 31 december 1994; Henk van der Meyden: 'Dieven lokken gezin naar "Surpriseshow"', Henny Huisman vergoedt alles', in *De Telegraaf*, 31 december 1994; 'Nijmeegse familie verwerkt klap "Surpriseshow"', in *de Gelderlander*, 31 december 1994; 'Daders Surprise-Show inbraak gepakt', op Teletekst, 17 februari 1995; 'Duo bekennt inbraak na nep-uitnodiging Surprise-Show', in *Algemeen Dagblad*, 18 februari 1995; 'Nep-medewerkers tv-show gepakt', in *Algemeen Dagblad*, 10 maart 1995. Verder nog Burger 2003:41, met latere navertellingen van dit verhaal.
- 9 De internationale volksverhalenencatalogus van Aarne & Thompson 1964 classificeert dit verhaaltje als AT 736A, *The ring of Polykrates*.
- 10 Venbrux & Meder 1995 en Meder & Venbrux 1996; een webversie van dit verhaal is te vinden op www.meertens.nl/medewerkers/theo.meder/kunstgebit.html.
- 11 Zie 'Westerpark geschokt na verkrachting', in *Het Parool*, 19 november 2001 en 'Meer openheid in grote zedenzaken', in *Het Parool*, 8 januari 2003.
- 12 Zie 'Meisje verzon verkrachting', in *NRC Handelsblad*, 2 november 2002.
- 13 'Op de vlucht voor verkrachtersbende', in *De Telegraaf*, 18 september 2002.
- 14 Zie 'Verzonden verhalen over verkrachtingen', in *NRC Handelsblad*, 24 oktober 2002; tevens Loek Mulder: 'Asser meisje verzint groepsverkrachting', in *Algemeen Dagblad*, 24 oktober 2002.
- 15 Zie "'Ik weet niet wie mij hebben verkracht'", in *De Telegraaf*, 5 oktober 2002.
- 16 Zie "'Ik weet niet wie mij hebben verkracht'", in *De Telegraaf*, 5 oktober 2002.
- 17 'Ouders Tathnoeska willen snel weg uit Hoogezand', in *De Telegraaf*, 7 oktober 2002.
- 18 Bijvoorbeeld in 'Verkracht meisje kent daders niet', in *Algemeen Dagblad*, 7 oktober 2002.
- 19 Zie hierover de volgende artikelen: 'Meisje (13) slachtoffer van groepsverkrachting', in *De Telegraaf*, 4 oktober 2002; 'Tragedie rond meisje (13)' en 'Meisje wil nooit meer terug', in *Algemeen Dagblad*, 4 oktober 2002; 'Meisje (13) zegt door acht jongens te zijn verkracht', in *de Volkskrant*, 4 oktober 2002; 'Meisje verkracht door groep', in *NRC Handelsblad*, 4 oktober 2002; 'Hoogezand reageert geschokt op groepsverkrachting', in *RTL nieuws* (www.rtl.nl), 4 oktober 2002; 'Ik weet niet wie mij hebben verkracht' en 'Troost voor verkracht meisje', in *De Telegraaf*, 5 oktober 2002; 'Zoeken naar de waarheid in Hoogezand' en "'Geen Turkse jongen doet zoiets'", in *Algemeen Dagblad*, 5 oktober 2002; 'Onrust en vragen na groepsverkrachting', in *de Volkskrant*, 5 oktober 2002; 'Geen Turkse jongeren bij groepsverkrachting', in *Trouw*, 5 oktober 2002; 'Meisje kent komaf verkrachters niet', in *RTL nieuws* (www.rtl.nl), 5 oktober 2002; 'Ouders Tathnoeska willen snel weg uit Hoogezand', in *De Telegraaf*, 7 oktober 2002; 'Verkracht meisje kent daders niet', in *Algemeen Dagblad*, 7 oktober 2002; 'Verkracht meisje weet niet wie haar belagers waren', in *de Volkskrant*, 7 oktober 2002; 'Politie: geen verkrachting Hoogezand', in *De Telegraaf*, 11 oktober 2002; 'Politie: geen verkrachting Hoogezand', in *Trouw*, 11 oktober 2002; 'Hoogezands meisje niet verkracht', in *Nu.nl*, 11 oktober 2002; 'Meisje verzon verkrachtingen', in *De Telegraaf*, 12 oktober 2002; 'Meisje verzon verkrachting', in *Algemeen Dagblad*, 12 oktober 2002; 'Vrouw altijd in de knel bij valse aangifte', in *De Telegraaf*, 14 oktober 2002; 'Meisje Hoogezand stak zelf woning in brand', in *de Volkskrant*, 8 november 2002; 'Straf geëist tegen meisje voor aangifte verkrachting', in *Nu.nl*, 17 februari 2003.
- 20 Zie 'Vrouw altijd in de knel bij valse aangifte', in *De Telegraaf*, 14 oktober 2002 en De Visser 2002.
- 21 Onbesproken blijven hier nog: W. Schenk: 'Actiegroep verspreidt wild verhaal over geslagen Antilliaan', in *de Volkskrant*, 5 februari 1993; W. Beusekamp: 'Invaliden vaker doelwit skins', in *de Volkskrant*, 13 januari 1994 (over voorval in Duitsland); 'Taxichauffeur verzon verhaal over ontvoering', in *de Volkskrant*, 11 augustus 1995; 'Meisjes verzonnen aanranding door buurtbewoner', in *de Volkskrant*, 4 oktober 1996; S. Ramdharie: 'Boeketje van buurt kan valse aanklacht niet goedmaken', in *de Volkskrant*, 31 oktober 1996; 'Slechtziende verzint mishandeling', in *Leidsch Dagblad*, 9 december 1996; 'Liegend slachtoffer overleden aangetroffen', in *Leidse Post*, 12 maart 1997; 'Meisje verzint mishandeling', in *Leidsch Nieuwsblad*, 29 april 1997; 'Ontvoerd meisje uit Turkije bevrijd na verkrachtingen', in *de Volkskrant*, 12 mei 1997; 'Turks meisje verzon ontvoering Rotterdam', in *de Volkskrant*, 13 mei 1997; 'Vijftienjarig meisje verzon ontvoering', in *de Volkskrant*, 1 april 2000; 'Ontvoering naar Polen verzonnen', in *Metro*, 6 april 2000; 'Chauffeur verzint kidnap', in *Algemeen Dagblad*, 7 juli 2000; A. Vaessen: 'Niet neonazi's, maar moeder van dood kind aan schandpaal', in *Algemeen Dagblad*, 28 november 2000; P. Remarque: 'Twijfel groeit aan "moord" door skins', in *de Volkskrant*, 28 november 2000; M. de Waard: 'Sebnitz wil de waarheid weten over Josephs dood', in *NRC-Handelsblad*, 2 december 2000; P. Remarque: 'Stemming keert zich tegen moeder "vermoord" jongetje', in *de Volkskrant*, 2 december 2000 (de laatste vier ook weer over een geval in Duitsland); 'Krantenjongen ontvoerd door twee mannen', op www.rtl.nl/actueel/rtnieuws, 31 oktober 2003; 'Goudse krantenjongen meegenomen door twee mannen', op www.planet.nl, 31 oktober 2003; 'Goudse krantenbezorger verzon ontvoering', op www.planet.nl, 6 november 2003.
- 22 W. Joustra: 'Nepverhaal leidt tot offensief tegen jonge Groningse criminelen', in *de Volkskrant*, 26 augustus 1995. Zie ook: 'Mishandeling kind blijkt verzonnen', in *NRC Handelsblad*, 24 augustus 1995.
- 23 S. Sanders: 'Waar gebeurd', in *de Volkskrant*, 2 september 1995.
- 24 'Kind in brand', in *de Volkskrant*, 25 januari 1997; 'Jongetje blijkt niet in brand gestoken', in *de Volkskrant*, 28 januari 1997; 'Jongetje (11) stak zichzelf in brand door ongelukje', in *De Telegraaf*, begin augustus 1997; 'Pubers proberen jongetje in brand te steken', in *de Volkskrant*, 4 september 1998; 'Gabbers die jongen in brand steken, blijkt verzonnen', in *de Volkskrant*, 9 september 1998.
- 25 'Mishandeling Turks meisje in Tilburg', in *NRC Handelsblad*, 20 mei 1995; 'Turks meisje mishandeld', in *Trouw*, 20 mei 1995; 'Turks meisje wordt zo maar van haar fiets geslagen en geschopt', in *de Volkskrant*, 20 mei 1995; 'Turkse verzon mishandeling door skinheads', in *de Volkskrant*, 27 mei 1995; Verdonck 1995.
- 26 S. Ramdharie: 'Iranier verzon mishandeling wellicht', in *de Volkskrant*, 4 februari 1995. Over een vergelijkbaar Amerikaans geval uit 1989 ('Nonexistent Skinheads Attack Shock Talk Show Host') zie Tamarin 1993, p. 87-89: een wanhopige (blanke) talkshowpresenter kerft swastika's in zijn eigen gezicht en claimt dat skinheads het gedaan hebben. Voor twee Britse *boaxes* van racistische aanvallen zie 'Hold the Back Page', in *Magonia* 2000, 71, p. 20.
- 27 H. Strootman: 'Slachtoffers? Van hun eigen fantasie!', in *Aktueel*, 17 oktober 1996.
- 28 'Joodse Hagenaar loog over Marokkaans terrorisme', in *Algemeen Dagblad*, 25 juli 2001.
- 29 Vergelijk Fine & Turner 2001:192 over de Amerikaanse situatie: 'Again we see, in the willingness to believe the worst of others, echoes of white racial bias and black paranoia.'
- 30 In oktober 2003 was het verhaal ook bekend in Rotterdam, zo meldde mij de aldaar woonachtige Shona Dickson. Haar Engelse vriend vertelde dat de *smile* volgens de Britten ook tot de IRA-methoden behoorde. Zie nog: 'Gruwelijk verhaal over Engelenlach... is verzonnen', in *Hikemagazine*, november 2002 (www.prietpraat.com/postnake/html/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=63); E. Lambert: 'Le sourire d'ange n'est qu'une légende urbaine', in *Le Soir* (Brussel), 19 oktober 2002; "'Engelenlach" angstpsychose Gentse studenten', in *4ucampus* (www.4ucampus.be/detail.asp?artid=940); 'Waag het niet te lachen', in *Schamper*, december (?) 2002 (www.schamper.rug.ac.be/schamper/408/408-engelenlach.html). Zie voor het Britse verhaal over de 'Chelsea Smile' Hobbs & Cornwell 2001: 209. Verder: S. Schoonhoven & R. Minkhorst: 'Sidderen voor Eeuwige Glimlach', in *Leidsch Dagblad*, 27 september 2003; H. Verhagen: "'Verminking" houdt Bommel in de greep', in *Brabants Dagblad*, 9 oktober 2003; Th. Blondeau: 'Broodje aap verkoopt goed. Peter Burger onderzoekt "urban myths"', in *Mare*, 6, 9 oktober 2003; 'Onrust door stadslegende over eeuwige glimlach', in *de Volkskrant*, 29 oktober 2003.
- 31 Peter van der Hoest: 'Thriller', in *De Haagsche Courant*, 17 december 2002; zie ook Melchior Zeeman en Luuk Kortekaas: 'De terreur van een hardnekkig gerucht', in *De Haagsche Courant*, 19 december 2002.
- 32 In een lezing van Peter Burger (p. 15), zie: www.meertens.knaw.nl/events/stdh2001/burger.pdf.

33 Naast de hier behandelde gevallen zou ik nog willen wijzen op de persberichten over 'blunderende moslims die verdrinken'. Zie bijvoorbeeld 'Zes doden bij redden van kip', in *Algemeen Dagblad*, 1 augustus 1995; en 'Mannen verdrinken in bad van bloed', in *Spits*, 14 augustus 2003. In deze berichten gaat het om (zes of zeven) Egyptenaren die elkaar van de verdrinkingsdood willen redden (uit een waterput of een reservoir met bloed), en vervolgens achter elkaar verdrinken. In het eerste bericht begon het ermee dat een man een kip uit de waterput wilde redden: uiteindelijk overleeft alleen de kip het drama. In een derde bericht betreft het overigens geen moslims: 'Vijf doden bij reddingsactie voor biggetje', in *De Telegraaf*, 27 augustus 2003, waarbij vijf Chinezen verdrinken in een gierput. De verhalen lijken op de traditionele kluchtige sprookjes over *nimskulls* die verdrinken als ze een kaas uit het water willen halen. De kaas blijkt het schijnsel van de maan in het water te zijn (AT 1336, *Diving for cheese*). Niettemin is het verhaaltje van de 'blunderende moslims die verdrinken' door volkskundigen nog niet officieel geoormerkt als moderne sage.